

Linkse uitgevers in de

CLEMENS VAN DIEK
PAUL EMONTS
LUC REPRIELS

Aktivisme, Autonomie & Anarchisme

INLEIDING

Er zijn in Nederland nogal wat kleinere linkse uitgeverijen. Velen van hen vormen een uitlaatklep voor en worden bemenst door activisten, autonomen en/of anarchisten uit diverse sociale bewegingen en alternatieve jongeren cultuur. Deze uitgevers zijn nauw verbonden met de 'beweging', dat is: het diffuse geheel van kraakbeweging, anti-kernenergiebeweging (Akb), radicale vredes-, milieu-, vrouwen- en homobeweging en anti-fascisme groepen. We vinden expliciet anarchistische uitgevers zoals Pamflet, de Zwarte Bibliotheek, Anarchistische Uitgeverij, Noordelijk Gewest van Vrije Socialisten (Appelscha), Organisatie van Roermondse Anarchisten, Spreeuw.

In Vlaanderen treffen we o.a. Revolutionair Anarchistisch Kollektief, Agitat (beide Gent), Strijker en De Zwarte Weduwe aan. Clubs vaak ook met een eigen tijdschrift. Zij leggen zich m.n. toe op de verbreiding van aloude anarchistische idealen en springen in op actuele bewegingen.

We zien activistische uitgeverijen als Lont, de Haktol, de Bonte Was, Macula, 't Kan Anders, Raket, de Woelrat, de Wekker, Onkruid, SPOK, Memo, Milieudefensie, Agalev enzovoorts. Deze staan in nauwe relatie met genoemde 'nieuwe sociale be-

wegi
niet
symp
tonc
zoal
of M
idee
lijk
Uit
en a
niet
hebb
kome
en b
final
uitge
De me
LONT
John
Joost

IDEOI
Uitge
beweg
voora
breid
Jaap:
anarc
onze
grond
tisch
Maar
'bewe
werki

anders als je Joke
boek".

Als het òók com-
chen, omdat we
t zouden komen.

"
minder geld heb-
d. We zijn onder
t proberen te be-

, zijn de boeken,
oorzichtig zijn
ns voor een hele
en die je daar
ar aanleiding

fonds van Sara.
daad het probleem
elangrijk vindt en
ogelijk aan onze
g moeten houden,
wendt of keert,

t."
ten draaien van
men blijven beta-

moment kunnen

ander punt. We
gegeven zijn. Want
uitgebreid zou-
t. En over dat
pook ter discus-
de helling te zet-
vind ik toch dat
dat ze doen."
vrouwenboekhandel

zijn."

Hennie: "Ja, ik snap het. En ook Virginia, Cinemien, en dat
soort initiatieven niet. Maar ja, omdat wij ook met betaald
werk begonnen zijn..."

"Als het op een gegeven moment -het is een beetje koffiedik
kijken- de vraag zou zijn of Sara zou moeten ophouden of dat
we onbetaald verder zouden moeten gaan... Ja, daar moet je
het dan over hebben."

Het vasthouden aan het principe van betaald werk zou kunnen
betekenen dat de grootste vrouwenuitgeverij verdwijnt. En
dat veroorzaakt toch een ontzettend gat.

Hennie: "Het probleem is dat in economisch moeilijke tijden
de uitgaven niet kunnen worden overgenomen door een andere
uitgeverij. Die zijn ook niet hobbyistisch bezig."

CLEMENS VAN DIEK
PAUL EMONTS
LUC REPRIELS

DE

chisme

ge uitgeverijen.
worden bemenst
uit diverse
cultuur. Deze uit-
dat is: het
nergiebeweging
homobeweging
anarchistische
ek, Anarchistische
alisten (Appel-
o. Spreeuw.
Anarchistisch
De Zwarte Wedu-
rift. Zij leggen
anarchistische
de Haktol, de
oelrat, de Wek-
lev enzovoorts.
we sociale be-

wegingen' en vooral het radicale deel daarvan. Zij vertolken niet expliciet de anarchistische ideologie maar medewerkers sympathiseren vaak wel met die idealen. Daarnaast vinden we autonomen zich autonoom noemende basisgroepen en fronten zoals Macht & Elite, Rood Autonoom Front, Rood Verzetsfront of Militant Autonoom Front. Zij hangen links revolutionaire ideeën aan en propageren directe actie, staan voor onmiddellijke 'behoeftebevrediging' of zijn voor gewelddadige strijd. Uit het omvangrijke scala van anarchistische, activistische en autonome uitgevers, waartussen scheidslijnen overigens niet zo simpel te trekken zijn als hier wordt gesuggereerd, hebben we er een zestal benaderd om wat meer te weten te komen over hun ideologie/hun ontstaan, hun fondsontwikkeling en banden met de 'beweging', uitgavecriteria, werkwijze, financiën en distributie, verhouding met gevestigde linkse uitgevers en het illegale uitgeven.

De mensen die aan het woord komen zijn: Herman & Ellen van LONT (A'dam), Willem, Jeanne & Henk van de HAKTOL (Nijmegen), John & Sakia van RAKET (R'dam), Jaap van SPREEUW (Utrecht), Joost van MACHT & ELITE (A'dam) en Bas MOREEL (Loon op Zand).

IDEOLOGIE

Uitgeverij Spreeuw, ontstaan in 1976 uit de anarchistische beweging in Utrecht, is te rekenen tot de groep die zich vooral ten doel stelt de oude anarchistische ideeën te verbreiden. Dat was ook de ontstaansreden.

Jaap: "Zo kregen we het idee om standaardwerken over het anarchisme uit te gaan geven, zodat we andere mensen buiten onze eigen parochie konden bereiken en informeren over de grondslagen van het anarchisme. We wilden ook nieuwe theoretische uitgaven uitbrengen."

Maar Spreeuw laat zich ook leiden door ontwikkelingen in de 'beweging' en vraag van derden. Onlangs werd in nauwe samenwerking met de drie mensen van Spreeuw een documentatiecen-

trum Vrij Socialisme geopend.

Jaap: "We verzamelen al het materiaal dat het anarchisme en aanverwante stromingen geschreven en gedrukt hebben. De arbeidersbeweging was vroeger een hele culturele beweging. Nu zie je ook weer veel verzetscultuur, maar dat leeft veel meer onder jongeren dan onder de arbeiders. Je ziet in veel hedendaagse bewegingen anarchistische trekken. In de organisatie, in hun manier van actievoeren. Maar ze zijn nauwelijks theoretisch onderbouwd. Er worden weinig historische lijnen naar het verleden getrokken. En vaak beperkt het actievoeren zich tot een klein gebied, zonder dat daar een bredere maatschappijvisie aan ten grondslag ligt. Wij willen theorievorming van anarchisten stimuleren." (1)

Bij Lont en Haktol leven anarchistische sympathieën, maar men wil de uitgeverij toch liever niet als zodanig betiteld zien. Ze leggen zich niet toe op de verbreiding van HET anarchisme of de denkbeelden van de grote jongens van vroeger (Bakoenin, Kropotkin, Domela) of de grote nederlandse jongens van nu (Constandse, R. de Jong, Ramaer).

Willem: "Ik voel me aangetrokken tot klassiek anarchistische ideeën. Dat is nog een produkt uit de 60-er jaren. Denk aan het stimuleren van massabewegingen, de vrijheidsidealen, macht naar de mensen zélf toebrengen. Typerend is ook dat economische verhoudingen niet allesbepalend zijn. Het oude anarchisme schetst hoe een ideale samenleving eruit moet zien en daar werken anarchisten aan; ze proberen die idealen in hun eigen organisatie in te bouwen. Daar ben ik het mee eens. Komt ook tot uitdrukking in onze uitgaven denk ik."

Jeanne: "Het komt ook terug in onze werkwijze, het samenwerken met de auteursgroep, géén arbeidsdeling en zo."

Herman: "Er zitten een boel anarchistische elementen in onze manier van werken. Je schrijft niet zomaar iets waar jezelf geen betrokkenheid bij voelt. We willen geen slaaf van ons eigen produkt worden. Het zit ook in hoe we met elkaar omgaan. Ik ben in het anarchisme geïnteresseerd. Ik word daar enthousiaster van dan de communistische politieke theorie."

(1) Aangehaald uit artikel van A. Helm in 'De Onderste Steen' stadsblad Utrecht.

Willem: "Het huidige anarchisme van de jonge generatie vind ik erg individualistisch. Daar zie ik niet veel in. Het zoeken naar alternatieve vormen van organisatie, van machtsvorming ontbreekt bij de autonome jongerenbeweging. Het anarchisme van vandaag, de autonomie, betekent nú leven, nú ingevuld, nú resultaten willen zien, nú bevrijden van de beklemmende dingen om je heen."

John & Saskia van Raket noemen zich anarchistisch, Joost noemt zich duidelijk autonoom. Gevraagd naar de betekenis daarvan zegt hij:

"Zoveel mogelijk zélf greep houden op je eigen leven. Hoewel ik onderken dat je niet als eenling tegen de grote maatschappelijke structuren kunt vechten, moet je dat wél proberen in groepen gelijkgezinden die tijdelijk gevormd moeten worden en waarin het idee van basisdemocratie tot uitdrukking komt." Autonomie en anarchisme hebben z.i. niet zoveel met elkaar te maken.

Joost heeft zowiezo bezwaar tegen de hantering van termen als 'anarchistisch' of 'marxistisch' voor huidige sociale bewegingen of groepen daarbinnen. Die termen acht hij niet meer hanteerbaar omdat ze gebaseerd zijn op oude theorieën. De samenleving is drastisch veranderd en er is daarom behoefte aan geactualiseerde theorieën. Anarchisten streven naar een macht-loze maatschappij, maar dat is een utopie vindt Joost. Macht is een realiteit. Mensen hebben macht, daar kom je niet omheen. Wat willen de autonomen dan? Joost pakt een boek en citeert: "De autonomen zien geen enkele heil in de reconstructie van oude organisaties of nieuwe constructies op grondslag van oude ideeën over strijd." En hij voegt daaraan toe: "Je moet dus nieuwe theorieën ontwikkelen náást de verzetsstrategie tegen de bestaande orde."

FONDSSEN IN 'BEWEGING'

Nijmegen-centrum. Vlakbij het Keizer-Karel-plein. In een ruim

kraakpand in de Pontanusstraat zetelt sinds 1980 uitgeverij de Haktol tesamen met de Vrije Druk, het Anti-militaristisch Buro, een theater, een voedselcoöperatie, een architect, een hobbyruimte en een vergaderruimte. Geen kleintje Wyers, zoals we suggereren, maar "Wyers is (wás) de grote Pontanus van A'dam". Over het pand is men in onderhandeling met de gemeente. Vooral de combinatie van activiteiten daar maken de zaak aantrekkelijk. Drukker naast de deur. De drie van het Haktol-collectief hebben tot nog toe - in samenwerking met de auteur - acht boekjes uitgegeven. Twee 'nostalgische' verslagen: één over de Pierson-acties, één over 'Dodewaard gaat dicht'. Over de problematiek van het radio-actief afval verscheen 'Atoomafval in beweging' en n.a.v. het staatsgeweld tegen de 'beweging' bracht men het discussieboek 'Of geweld zal worden gebruikt' uit. In samenwerking met actiegroep 'Pet met de Z' en de wetenschapswinkel verscheen 'therapie en terreur', waarin diverse dwangmiddelen, toegepast in zwakzinnigeninrichtingen, aan de kaak worden gesteld. Een brochure over Suriname, een verslag van een arts in bevrijd gebied in El Salvador én een pas uitgegeven boek over Noord-Ierland maken duidelijk dat de betrokkenheid niet binnen de grenzen blijft. Voor het 'radicale moderne gezin' heeft Haktol nog het stripblad 'Vrij tekenen'. De distributie van enkele tijdschriften uit de 'beweging' i.c. Onderstroom, de Stadskrant en de Kraakkrant, heeft men gestaakt omdat dat teveel rompslomp en onprettige bezigheden opleverde. In het aanbod zit geen specifieke uitgave van en voor de vrouwenbeweging. Hoewel dat niet uitgesloten wordt, stelt

Jeanne: "Bij iedere uitgave speelt de plaats van de vrouw wel degelijk een rol. Ik vind ook dat je dat niet zo scherp moet scheiden. Het is heel goed dat vrouwen onder en met elkaar iets ondernemen, maar ik vind het ook goed dat in zo'n pand als dit vrouwen komen werken, anders krijg je weer zo'n mannenbolwerk."

Vooral 'therapie en terreur' was voor Haktol een goed van

voorbeeld hoe je als politiek actiebedrijf middelen en kennis ten dienste kunt stellen voor een goede zaak. Het onderzoek deed ook heel wat stof opwaaien. Gold iets dergelijks ook voor andere uitgaven?

Willem: "Na dat Pierson-boek hadden we zoiets van 'zat'. Die nostalgie van de actieverslagen zullen we er in de toekomst best wel weer inbouwen, maar niet alleen."

Henk: "Dat was ook zelfbevestiging en mensen kochten die boeken omdat ze op één van de foto's stonden. Wat moet je dáár nu mee? Dat zeggen we nu. Zoiets als dat geweldboek is, net als het Luyk-boek van Lont, een fase verder. Dat maakt uiteindelijk méér los en draagt meer bij aan de discussie. Meer duurzame uitgaven, die de weerslag zijn van verwerkte ideeën uit de diverse acties, zijn in feite belangrijker."

Bij hun ontstaan aan het eind van de jaren '70 waren Lont, Haktol en Raket sterk verbonden met m.n. de kraakbeweging, de Akb en de punkbeweging. Men pretendeerde weliswaar niet dé stem van de beweging te zijn, maar men kreeg wel vaak dat etiket opgeplakt. Zelf zag men dat niet zo zitten. Men voelde zich meer onderdeel van de hele 'beweging', nam eigen standpunten in en stimuleerde discussie. "Wat nu, nu met name de kraak- en antikernenergiebeweging lijken ingezakt, en de anti-humanisten in de schaduw staan van de Grote Vredesbeweging de 'beweging' is ingezakt?"

Willem: "Dat staat hevig ter discussie op dit moment. Nu de beweging in elkaar is gedonderd sta je voor het probleem dat daaruit weinig meer komt of het is nostalgisch of verbitterend ~~de zool~~. Moeten we ons daar op blijven baseren? Of moeten we pogen een eigen gezicht te ontwikkelen? Daar zijn we nu mee aan het worstelen."

De inzakking van de 'beweging' heeft diverse oorzaken. Uiteraard een inzakkende beweging heeft als gevolg dat het offensieve er uit is, waardoor ons inziens veel te veel het accent komt te liggen op het negatieve, het nostalgische en het vasthouden aan ideeën terwijl zij door de realiteit achter-

haald zijn." De crisis en de toenemende repressie, het niet bereikt hebben van bepaalde doelen, de overheersing van korte termijndenken, de veel te sterke actiegerichtheid, de eigen overschatting ('we dachten die kerncentrales even te sluiten'), de té hoog gespannen verwachtingen. Als niet voorzien haast, wordt de 'beweging' letterlijk en figuurlijk uit elkaar geslagen. Genoemd worden verder de toenemende individualisering van politieke standpunten (personifiëring) en niet te vergeten de interne verdeeldheid m.n. de grote tegenstelling tussen geweldlozen en geweldmakers. Een tegenstelling die bijv. leeft tussen Lont en Haktol enerzijds en Joost anderzijds. Joost trekt uit het falen en inzakken van de 'beweging' de conclusie dat massale demonstraties alleen geen zin hebben en dat hardere acties, zijn 'zachte' geweld, stenen gooien, bommetjes werpen, elite pesten en van die dingen meer, gevoerd moeten worden. Het gaat er z.i. niet om methoden af te wijzen, maar aan te vullen met andere.

Joost: "Het is noodzakelijk te voorkomen dat bepaalde middelen niet gebruikt worden. Daarvoor is tolerantie nodig, een tolerantie die past bij de gedachte van de autonomie. Niemand kan beslissen over wat een ander doet. (...) Niemand weet immers welke actie de beste is. Waarschijnlijk is er ook geen 'beste' actie maar geven juist de vele verschillende acties naast elkaar het gewenste resultaat." (1)

Herman trekt de autonome actie van het individu of een groep mensen sterk in twijfel. Hij blijft zich druk maken om organisatieopbouw.

Herman: "Als hier in A'dam vanuit de kraakbeweging de tendens van prikacties ontstaat, dan heb ik meteen de neiging om daar waanzinnig over te gaan zitten ouwehoeren, zo van, daar krijg je scheuringen van. Als iedere groep zich achter zijn eigen prik gaat opstellen en zegt 'wat wij doen is autonoom,

(1) Joost van Steenis, "Sociale beweging en machtsvorming" in: "Macht", nr. 1, 1984, uitgave Rood Autonoom Front, blz. 165 en 167.

daar heeft niemand iets over te vertellen', dan verzet ik me daartegen." Willem bekritiseert eveneens de individualistische actiegerichtheid en het gebrek aan zoeken naar alternatieve vormen van organisaties wanneer autonome acties à la Joost of het Militant Autonomen Front ter sprake komen. In hun geweldboekje wordt daar ook tegen geageerd: "De term 'autonomen' blijkt gedegenereerd te zijn. Heeft deze term in Italië voornamelijk de betekenis 'onafhankelijk van politieke partijen en vakbonden', in Nederland draait het om het autonome individu. Iemand is voor zichzelf verantwoordelijk en hoeft geen verantwoording aan anderen af te leggen. Liberaler en vrijblijvender kan het niet." (1)

Willem schets aangaande het boek een tendens die hier mee te maken heeft. Een kwalijke ontwikkeling, waar je als linkse uitgever machteloos tegenover staat. Boeken die een fase verder zijn worden nauwelijks verkocht aan de ongeduldige jonge garde. Wél weer aan intellectuelen maar het gaat er ook om jongeren te bereiken.

Henk: "Je merkt dat hier bij de activistische boekhandel de Klinker, die is gericht op kraken, anarchisme, anti-fascisme en repressie."

Alle andere inhoudelijke boeken zijn verdwenen. Heel triest."

Willem: "Of neem dat zaakje Blitzkitsj, ontstaan vanuit de kraak- en punkbeweging. Zij wilden boeken van ons verkopen, maar op een gegeven moment krijgen we bericht in de zin van: 'We vinden het erg maar dat stripblad kunnen we nog wel slijten, maar de rest, die boeken met inhoud, raken we aan de straatstenen niet kwijt'. Dat is dan de grens waar je tegen aanloopt. Dat hangt nauw samen met hoe de beweging zich ontwikkeld."

A'dam. Buslijn 18. Halte van Hallstraat. Sedert 1979 is Lont gehuisvest in een joviaal kraakpand, waar naast Herman en Ellen ook nog Elsje en Nanneke werken. Het fonds bestaat in (1) 'of geweld zal worden gebruikt', Haktol 1982, blz. 18

middels uit bijna 25 titels. Van een handleiding voor krakers, agenda voor tuig, gesprekken met krakers, werkende en werkloze meisjes, de ziel van totaalweigeraars, hekken van de dam, twee Haltes Jan Luykenstraat tot Vrijen is meer dan je denkt, Dagboek van een politieke gevangene en het meest recente Niet schieten op de fotograaf. Lont hielp verder met het opzetten van bladen als Gekoid (vroegere Gekkenkrant), Bluf en Afval. Drukkerij de Raddraaiers hebben een goeie klant aan deze activistische uitgever. Men wil afrekenen met het stigma als zou Lont een uitgever van de kraakbeweging zijn.

Ellen, afkomstig uit de auteursgroep van de Luyk-boekjes, is bij Lont blijven hangen. Zij stelt:

"Wat we uitgeven is afhankelijk van waar we op dat moment mee bezig zijn en dat was in het begin gewoon vooral in de kraakbeweging. Die Luyk-boekjes waren er echter niet gekomen als het een romantisch verhaal was geworden."

Ook bij Lont zien we dezelfde ontwikkeling als bij Haktol en Raket. Men wilde op een gegeven moment af van de incidentbeschrijving maar de discussie een stap verder brengen.

Herman: "Wij kwamen op een gegeven moment op het punt dat we niet meer zo'n behoefte hadden aan wéér zo'n boekje dat een incident beschreef. Dat wilden we overstijgen. Die deeltjes over de Luyk hebben een duidelijke inbreng gehad in het ontstaan van de strategie die bij Wyers is gevoerd."

Toen echter Wyers-mensen bij Lont aanklopten om een 'nostalgische uitgave van hun leven-wonen-werken-cultuur-idee' te gaan maken ná de ontruiming van hun complex kreeg men te horen dat Lont dat niet meer zag zitten.

Joost is van mening dat, ondanks het feit dat de kleinschaligheidsbeweging iets heeft van greep krijgen op je eigen leven, diestrategie op niks uitloopt. "Zij isoleren zich in Memo-bedrijfjes, gaan in Wyers zitten of op de Kleine Aarde. Dat vind ik een methode om voor jezelf een redelijk prettig bestaan te creëren. Het vermeende sneeuwbal-effect - zo van

als er één schaap over de kleinschalige drempel is volgen er méér - verandert de samenleving niet. Dat is iets veranderen hooguit binnen deze samenleving, terwijl het gaat om de fundamentele verandering van de maatschappij." Maar die strategie van autonomen als M.A.F. creëert toch alleen maar zwarte schapen, waartegen bijna iedereen zich afzet, werpen we tegen. Vruchten heeft ook zijn 'zachte' geweld tegen de heersers nog niet opgeleverd of het moet een paranoïde geworden directeur van een farmaceutische industrie geweest zijn die na zeikerij van Joost c.s. zijn bungalow liet ombouwen tot een soort bunker en beschermen door een particuliere bewakingsdienst. Of het moet zijn dat uit de telefoongidsen van 1984 de namen der elitairen zijn verdwenen omdat ze het irritante gerinkel en gebel door Joost c.s. beu waren. "Maar", werpt Joost weer tegen, "wat bereik je met een demo van een half miljoen in Den Haag? Stel dat iedereen die daar is geweest die, pakweg vijf uur, nu eens benut had om een steen door de ruit van een hoogwaardigheidsbekleder in de buurt te kegelen. Ik weet niet wat het meeste effect zou hebben gesorteerd." Discussie is zinloos.

R'dam West. Ergens in een bovenhuis vormen John & Saskia uitgeverij Raket. In '78 zijn ze ongeveer begonnen met het uitgeven van het gelijknamige blaadje voor en van de toenmalige punkbeweging in de havenstad. Het blad vonden ze echter al snel té dominant worden in de beweging. Het fungeerde als een soort bijbel waar de punkers achteraan liepen. Dat was nu net niet de bedoeling. Opzet was immers de jongeren te laten zien dat je ZELF wel degelijk iets kunt zonder meteen allerlei instanties nodig te hebben.

Daarom werd ermee gestopt. Hetzelfde lot onderging hun strip 'Red Rat', waarin de ervaringen van Raket in de punkbeweging werden opgetekend. Men wilde niet dat er een soort alternatieve Kuifje zou ontstaan en dus kapte men ermee. Naast wijlen Red Rat en het tijdschrift Raket, maakt en levert men platen, ansichtkaarten, buttons en affiches. Ook Raket wilde

een fase verder en dat geschiedde in hun eerste grote uitgave 'Ze zijn er weer'. Hierin zette men (toen nog zes mensen) uiteen wat men van de maatschappij vond, hoe repressie werkt en zette men op een rij dat verzet geen toevallige verschijnselen is, maar een element van in de historie. De tweede grote uitgave betreft het boek 'Rood Rotterdam'. Op basis van vijftien interviews met Rotterdammers uit de linkse arbeidersbeweging worden de crisisjaren in de jaren '30 belicht. Hier moet weer duidelijk worden dat verzet plegen ook toen heeft plaatsgevonden. Deze 'oral history' werd een groot succes. De eerste druk van 2.000 exemplaren was binnen drie maanden uitverkocht. Beginprincipes van Raket, staan nog steeds overeind: men wil stimuleren dat mensen dingen zélf doen of het nu gaat om het maken van een single, buttons of een boek.

Utrecht. Teelingstraat. Uitgeverij Spreeuw heeft 3 mensen op vrijwillige basis. Het meeste doen ze zelf. Voor buitenlandse boeken zoekt men vertalers. De manuscripten worden uiteindelijk gedrukt bij Neerlands oudste linkse drukker: H. Bartels te Eexterveense Kanaal (dat zoeken we op). Behalve de affiches neemt Harpo de verspreiding voor haar rekening. De eerste uitgave van Spreeuw betrof Domela Nieuwenhuys' Vertellingen voor het volk (oplage 2.500). In het fonds vallen op boekjes als 'Rhizoom' (Deleuze/Guattari), brochures tegen de bewakingsdiensten in Hoog Catharijne en 'Wat is een anarchist' (N. Walter).

A'dam. Lijn 3. Oud-Zuid. Op een bovenhuis woont Joost van Steenis. De controversiële activist. Met zijn boekjes 'De macht van het familiekapitaal', later 'Macht van de autonome mens' en met zijn stellingnames in de 'beweging' kreeg hij een groot deel van diezelfde 'beweging' op zijn dak. De Organisatie van Roermondse Anarchisten (ORA) veegt de vloer aan met zijn tweede boekje en concludeert dat Joost 'onbetrouw-

baar' is. * Bij Lont en Haktol wordt de autonoom als splijtzwam betiteld. Bij Lont kreeg Joost ook nul op rekest toen hij daar zijn pennevruchten wilde uitgeven. 'Geen sprake van' was het antwoord en noodgedwongen moest Joost zijn ideeën zelf gaan uitgeven.

Joost: "Als je met je manuscript bij zo'n club aankomt en je wijkt iets af van wat zij denken, dan word je geweerd. Zij kiezen gewoon iets uit wat zij leuk vinden en dat geven ze dan uit. Vaak hanteren ze vage criteria. Je botst op tegen hun politieke lijn, tegen een bepaalde ideologie en dan ga je 't zelf doen, hè. Dan word je opnieuw een uitgeverijtje zoals vele anderen, met dit verschil dat je alleen je eigen dingen uitgeeft."

Hoe zit dat nu eigenlijk met die criteria?

CRITERIA

Gesteld wordt dat er eigenlijk geen algemeen geldende criteria zijn, maar in de loop van de gesprekken wordt duidelijk dat toch een aantal voorwaarden gelden willen Lont, Haktol en ook Raket iets ter hand nemen. Betrokkenheid is belangrijk. Toegankelijkheid idem dito. Geen abstracte wetenschap maar leesbare concrete wetenschap. De auteurs moeten meehelpen aan de totstandkoming van het boek in al zijn facetten: inhoudelijke discussie, lay-out, bepalen oplage, foto's, distributie. Het moet een produkt worden van de auteur in samenwerking met de uitgever. Criterium is ook of men met leuke mensen te maken krijgt. Gestimuleerd wordt dat mensen ZELF gaan uitgeven.

* ORA, 'De onmacht van de autonome mens, Vrije jongen Van S. doorgelicht, april 1982.

WERKWIJZE, FINANCIËN, DISTRIBUTIE

De hier benaderde uitgevers zijn een Stichting om persoonlijke aansprakelijkheid te vermijden. Medewerk(st)ers krijgen geen loon uit het werk, en hebben meestal een uitkering. Bij Lont horen we dat loonafhankelijkheid een "poenprobleem oplevert waardoor je opportunistisch wordt naar de inhoud in een periode waarin jezelf geen ideeën hebt of down bent." (Herman) Hij erkent dat dat een bepaalde luxe is, "dat je intellectueel genoeg bent om je niet schuldig te voelen wanneer je twee maanden geen ideeën hebt." Is het werken met een uitkering de reden waarom men geen achternaam gebruikt? Dat blijkt meer te maken te hebben met de 'beweging' waar men uitkomt. "Maar", stelt Herman, "voor mij persoonlijk heeft het nog een andere reden. Mensen gebruiken hun achternaam om naam mee te maken alsof dán alleen maar traceerbaar zou zijn of iets goed of slecht is. De inhoud zelf moet beoordeeld worden. We hanteren wél voornamen omdat daaruit af te leiden valt of het boek door één iemand of een groep, door een man of een vrouw geschreven is en dat is wél relevante vóórinformatie."

Als **uitgangspunten** worden genoemd het proberen de scheiding tussen de diverse deelactiviteiten en arbeidsdeling tegen te gaan. Men wil de kloof tussen mensen die actief zijn en mensen die daar wat over te zeggen hebben overbruggen. Belangrijk is bovendien het opbouwen van een apparaat waar activisten gebruik van kunnen maken. Haktol: "We zijn begonnen met het idee dat onze faciliteiten gemakkelijk ter beschikking van de beweging zou komen."

Financiëel gezien draaien de meesten vrij redelijk, gezien vanuit het oogpunt dat er geen winst behaald hoeft te worden. Gerekend wordt op basis van de onkosten plus wat overhead. Voorwaarde is wel dat de oplage en verkoop (met een marge van zo'n 10%) met elkaar in overeenstemming komen. Bij de Haktol heeft men tot nog toe 'goed gegokt'. Lont is al twee keer goed de mist ingegaan. Met als gevolg dat men nu weer

in de startblokken staat en bij komende uitgave-plannen eerst de voorfinanciering rond moet hebben. Voor Alan Reeve's 'Dagboek van een gevangene' bleek de markt overschat. Maar liefst 1.400 stuks bleven in de kast liggen. Het idealisme heeft ook zijn grenzen. Fout ging het financieel gezien ook met 'Geen atoomafval in zee'.

Herman: "We wilden met dat boek een nieuw perspectief aan de Akb geven, de discussie na de katers van Dodewaard, weer aanzwengelen. Dat is ons wel gelukt. De basisgroepen zijn zich inderdaad met atoomdumping gaan bezighouden. Maar het was een flop." Want nog 600 exemplaren zitten in de doos. Strop: f 5.000. Dat soort dingen kan men zich gewoon niet permitteren. Toch is men redelijk optimistisch gezien de plannen over fotografie en ideologie, Gekkenbeweging in de VS, Denemarken en Nederland plus boekjes over Grenada en de Musquito-indianen in Nicaragua.

Toch zal men gezien de baisse in de 'beweging' voorzichtig moeten zijn. Wat in drie jaar tijd is opgebouwd is in korte tijd als een kaartenhuis in elkaar gezakt, ook wat de **distributie** betreft. Voor de linkse marginale uitgever betekent dat teruggeworpen worden op de 'betere' boekhandel i.p.v. kraampjes en de eigen verspreiding in een levendige beweging. Men wordt weer afhankelijk van mensen die überhaupt een boekhandel inlopen en iets kunnen aanschaffen.

Iemand die al lang in het anarchistische distributie-wereldje rondloopt is Bas Moreel. De meeste 'betere' boekwinkels kennen hem wel uit de tijd dat hij de anarchisme-plank nam en die graag opgevuld zag met commerciële niet zo aantrekkelijke titels die hij in zijn tas had. Maar goed dat de linkse boekhandel niet alleen commerciële criteria hanteert. Sedert 1973 trok Bas zo stad en land af. Momenteel heeft HARPO te Leeuwarden die functie overgenomen. Hij vindt het typerend dat de grote anarchisme-jongens in Nederland hun boeken meestal niet uitgeven bij anarchistische clubs. Constandse bijv. geeft bij Meulenhoff uit. Maar, zo voegt hij

er meteen aan toe, die kleine uitgeverijtjes hebben maar een beperkte capaciteit. Zij zijn veelal niet in staat om boeken te verzorgen met een grotere oplage. Het beginkapitaal is er niet voor. Oplages overtreffen zelden de 3.000. Meestal schommelt het rond de 2.000. Jaap van Spreeuw kan dit bevestigen.

Jaap: "We geven pas iets uit als we het echt kunnen betalen, d.w.z. dat het geld voor de aanmaakkosten er gewoon moet zijn."

De meeste linkse marginale uitgevers zijn niet aangesloten bij het Centraal Boekhuis maar versieren wel wat via de plaatselijke linkse boekhandel, doen het òf zelf òf - zoals Spreeuw en Macht & Elite - via Harpo. Lont verspreidt het via Fort van Sjakoo of van Gennep, en Raket via Boekhuis Rotterdam. Men geeft boekhandels korting, Lont bijvoorbeeld 30%.

Herman: "Wat de distributie betreft wordt met behoorlijke concessies gewerkt in het linkse wereldje. Het aansluiten bij het Centraal Boekhuis bijv. Je hebt daar te maken met een waanzinnige percentageverdeling. Zij moeten al zo'n 20 procent verdienen. Dat vind ik ongelooflijk. Dan maar minder boekjes de deur uit."

Joost verkocht van zijn 'Familiekapitaal' zo'n 900 stuks (oplage 1.100). Hij is over het algemeen niet zo te spreken over het linkse distributiecircuit.

Joost: "Activistisch links is niet in staat haar ideeën buiten de eigen kring te brengen. En wie loopt nou nog zo'n Fort van Sjakoo binnen? De helft van die lui ken ik. Waar blijft de rest? Die boekhandel is een vreemde omgeving. En die boeken en tijdschriften zijn onleesbaar, incrowd-stof. Tja, hoe bereik je de mensen, hoe hou je ze vast...."

BAND MET ANDERE LINKSE UITGEVERS

Tussen Lont, Haktol en Raket bestaan, wat je zou kunnen noemen, innige banden. Willem heeft een half jaar bij Lont 'sta-

ge' gelopen waarna hij in Nijmegen Haktol mede-oprichtte. Lont hielp met Raket's uitgave 'Rood R'dam' en de strip 'Red Rat'.

Herman: "En dan komt er een hele tijd niets. Met SUA en van Gennep hebben we formeel weinig te maken. Er zijn wel informele contacten met mensen die daar werken. SUA staat wel wat dichterbij ons. Ze maken de laatste tijd ook leuke boekjes. We verwijzen weleens iemand naar hen. En zij doen dat omgekeerd naar ons. Van Gennep brengt soms puur opportunistische boeken uit zoals 'Verdriet van Lorre', gewoon een walgboek. Dat zou ik hier niet in de kast hebben willen staan. Maar ja, zij moeten af en toe een bestseller hebben. Dat komt o.a. doordat zij mensen in loondienst hebben."

Bij de Haktol zijn we nieuwsgierig naar de band met stads-genoot SUN.

Willem: "Hebben we niet. Ik vermoed dat zij ons niet eens kennen. Zij zijn met zulke andere dingen bezig. Ik vind het wel prima wat ze doen, ik lees SUN-boeken. Wel met een gevoel erbij van, hè, jammer dat 't zo geschreven is. Het zou goed zijn als ze wat leesbaarder en toegankelijker waren voor een breder publiek. Ze starten vanuit een bepaald kennisniveau; iedereen die SUN-boeken koopt moet a.h.w. een Politeia-cursus gevolgd hebben. Het is ivorentoren-werk gebleven. Dat ontneemt de mensen ook de moed om iets uit te geven. Als er alleen uitgeverijen waren als de SUN zouden hopen mensen geen letter op papier zetten. Je moet aan zoveel criteria voldoen. Wij willen die drempel verlagen. En wat dat betreft hebben uitgeverijen als Lont, Raket en wij een functie en sorteren ook effect naar m.n. de beweging toe."

ILLEGALITEIT

De linkse illegale media in Nederland (op de radio na) stellen niet zoveel voor (Willem: 'folklore'; Herman: 'lage cultuur in dit walgelijk supertolerant landje'; Joost: 'alles

mag in feite'). Toch moet men voor een aantal dingen oppassen. Staatsgeheimen openbaar maken. Opruiing en schending van de openbare orde. Staatsgevaarlijke of als zodanig te interpreteren acties en geschriften. De roefdruk. Het is algemeen bekend dat de marginale linkse uitgever, drukker en distributeur meehelpt met het totstandkomen en verspreiden van boekjes die feitelijk niet 'mogen' of waarvan de auteur(s) liever onbekend wens(t)(en) te blijven. Uitgaven van Onkruid, om maar iets te noemen, moeten gefinancierd worden, gedrukt en verspreid. Daar moet iets voor geregeld worden. Of neem zoiets als een Anarchistisch Kookboek (ooit in beslag genomen omdat erin beschreven wordt hoe je explosieve dingetjes kunt maken), affiches die aanmoedigen tot Proletarisch winkelen, harde geweldsstrategieën maar ook Asterix & de kerncentrale of Kuifje in El Salvador.

Herman: "Je merkt dat diverse boekwinkels heel raar reageren op zo'n illegaal aanbod. Er wordt over dit aspect weinig nagedacht. Wij vragen ons af hoe je geld kunt maken voor zoiets als illegaliteit. Het Vondelstraat-boek leverde bewust gepland 10.000 piek winst op waarmee we de illegale radio steunden. Die kunnen uit zichzelf immers geen poen maken."

Lont heeft er ooit over gedacht het boek 'Mijn Leven' van Emma Goldmann, uitgegeven bij Wereldvenster, te roefdrukken. Dat boek was veel te duur maar wel goed. Dat ging niet door omdat men té laat op dit idee kwam en diegenen die dat boek zouden willen hebben al waren voorzien.

Herman: "Daar zou op het congres weleens over gepraat kunnen worden. Hebben andere uitgevers er ooit aan gedacht elkaar te naaien."

In Nijmegen denkt men daar toch iets anders over.

Willem: "Ik heb geen zin om uitgaven van SUN, van Gennep of Wereldvenster te kopiëren omdat ze te duur zijn. Ik hou me liever bezig met dingen die nog niet gedaan zijn. En bij uitgeverijen als Elsevier weet ik zo één, twee, drie niet welk

boek interessant genoeg is om te roofdrukken."

TENSLOTTE

Het mag duidelijk zijn, de kleine linkse uitgeverijen vormen een bont gezelschap. Er zijn verschillen t.a.v. de band met de 'beweging', met bepaalde ideologieën, met bepaalde strategieën. Toch zijn er ook wel wat gemeenschappelijke zaken: zowel de activistische, autonome als anarchistische uitgever werkt idealistisch en niet-commerciëel. Gewerkt wordt vanuit het idee: zoveel mogelijk alles zelf doen, weinig arbeidsdeling, goedkope boeken maken en distributie zichtbaar houden. Inhoudelijk put men inspiratie uit (elementen van) het anarchisme, een autonome theorie (wat dat ook weze moge) of discussies uit de 'beweging'. Met die bewegingen staat men in nauw contact. De afzet blijft beperkt gezien ook de veelal kleine oplages.

Nu een deel van de 'beweging' is ingezakt is het niet toevallig dat uitgeverijen als Lont, Haktol en ook Raket druk doende zijn een eigen gezicht te ontwikkelen. De toch wel aanwezige theorievijandigheid bij de start aan het eind van de jaren '70 is sterk verminderd. Een punt van discussie is wat de losweking van de 'beweging' tot gevolg heeft?

Voor de uitgever zelf, maar met betrekking tot de broodnodige 'interactie' tussen praktijk en theorie, tussen strijd/'beweging' en boek/algemene lijnen. Welke concrete theorie moet verder ontwikkeld worden?

De vraag is welke theorieën 'bewegingen' verklaarbaar maken, welke strategieën noodzakelijk zijn. Of moet het een scala van theorieën zijn? Moet activistisch links tolerant zijn in dit toch zo walgelijk tolerant landje? Of zijn er grenzen?

De samenwerking tussen gelijkgezinde uitgevers is soms al vrij ver gevorderd en behoeft het informele niveau wellicht niet te overstijgen. Valt er wat te verwachten van een eigen

distributie netwerk zoals de anarchisten dat hebben bij Harpo? Doen de 'betere' boekhandels voldoende om het aanbod van activistisch links uit te stallen? Hoe kunnen fondsen vrijgemaakt worden om illegale collegae te steunen? Is er behoefte aan bepaalde vormen van illegaliteit (roofdruk bv.)? Wat de financieën betreft: kan men gezond blijven en idealistisch blijven tegelijkertijd? Vormen het werken voor de lol, en professionaliteit geen tegenstelling? Hoe kan men miskleumen (marktoverschattingen) voorkomen? Is er een rol weggelegd voor wetenschapswinkels e.d. m.b.t. fondsontwikkeling? Of zal het vallen en opstaan blijven?